

GAJDÓ TAMÁS PÁRHUZAMOS ÉLETRAJZOK

KÉT SZÍNŰVÉSZ EMLÉKE

Két karcsú kötetbe szorult két meghatározó színművésznő emléke. Akkor is elszomorító e karcsúság, ha évszázadok óta azonos a szakma képviselőinek sorsa. Színészsors - mondogatják szomorúan maguk elé, és lemondanak a halhatatlanságról. De azért könyvek, emlékezesek, naplók látnak nap-világot, kerek jubileumra, tragikusan hirtelen végre albumokat szerkesztenek egybe, és akad olyan nagyvonalú rajongó, aki sem időt, sem pénzt nem sajnálva üzen hadat a méltatlan feledésnek. Mert bár a technikai fejlődés megállíthatatlan, s valószínűleg készül már az a nézőtér-szimulátorral felszerelt CD-ROM, amelynek használója kiválaszthatja, hogy a színház melyik pontjáról akarja az előadást nézni, a XXI. század hajnalán még mindig a hagyományos műfajoké a főszerep.

Szirtes Ádám *Életünk, életem!* címmel önéletrajzot írt. A közelmúltban elhunyt színművésznő a „fényes szellők” korszakának gyermeke. A világot sem neki, sem nemzedéktársainak nem sikerült megforgatnia, de színészi játéka (ha „játék” volt egyáltalán) a tornádó erejével söpörte ki a parasztalakítás valamennyi toposzát. S ha a korban minden hazugság volt, akkor Szirtes parasztjai az igazságot képviselték. Amikor újabb hazugságok jöttek, Szirtes alakja tanúhegyként magasodott. Statisztikai adatként kezelték, politikai öngazolásként: övölt a Horváth Árpád Kollégium átültetett, életben maradt facsemetéje. A lexikon százaz tényei megtevesztően azt sugallják, hogy életpályája töretlen és sikeres volt. De a lexikon adatai mögé immár ridegebb és kimértebb tónust fest Szirtes Ádám kivételes erővel, őszinteséggel, élő, eleven stílusban megírt munkája, az *Életünk, életem!*

Semmi sem szokványos ebben a műben. Az írás pusztá ténye is meglepő, hiszen a közelmúlt színészmemoárjait rendre újságírók írták egyes

szám első személyben. Szirtes Ádám azonban nem bízott a diktafon és a szövegszerkesztő programok közvetítésében. Az írás mágikus erejében hitt, amikor Illyés Gyula biztatására munkához látott:

„Nekem olyan gyerekkorom volt, mint Móricz Árvácskájának... Én húszéves koromig dolgozó állat voltam, és alig-alig gondolkoztam meg érezttem - inkább csak akkor, ha villámolt...”

Tizenkét évesen summás lettem, annak minden keservével. Mondtam is egyszer Illyésnek:

- Gyula! Ez nem így volt, ahogy te írod a *Puszták népében!* Mi nem énekeltünk. Tetvesek és éhesek voltunk, juhodályban laktunk, sok volt köztünk a beteg. A béresek közelébe nem is engedtek. Azok fizetést kaptak, lakásuk volt, enni-alóljuk. Hogy van akkor ez?

Azt mondta, hogy ő francia műveltségen nőtt fel, és belecsempészte a francia humort. De hát akkor az igazságot ki írja meg? Nem azt mondta, hogy gyere el, mondd el, hanem azt, hogy:

- Majd te megírod.

A sorsom az enyém... Hatvanhárom éves lettem, csináltam egy-két dolgot, a szekéren sok mindenem van, gondoltam, kalapot teszek az egészre, megírom.”

A könyörtelen sors azonban közbeszólt: Szirtes Ádám nem fejezhette be emlékezését. Mintha jelkép volna a mozzanatban. Egy 1945 februárjában megrendezett nagygyűlés bizakodó hangulatával, az Internacionáléfószlányaival szakad meg a kézirat.

A világfordító évek krónikája mégsem maradt ki a könyvből. Závada Pál író, a kötet szerkesztőjét dicséri, ahogy van Szirtes Ádám vázlatait, a vele készített beszélgetéseket, portrékat egybeszerkesztve tovább írta a szókimondásával, sokszor nyers hangjával és meztelen őszinteséggel lenyűgöző életrajzot.

Szirtes Ádám pályája szinte egy időben indult Ruttkai Évával. Mindketten megkapták a hivatalos elismeréseket: a Kossuth-díjat, az érdemes művész és a kiváló művész kitüntetését. Népszerűek voltak színházban, filmen, pódiumon. De míg Szirtes Ádám a színiakadémia épületét csak hosszas keresés után találta meg - Ruttkai Éva beleszületett a színházba. „Karrierje” Lakner bácsi legendává vált gyermekszínházában indult, a „felnött színházakban” pedig a kor színészióriásai mellett játszott gyerekszerepeket. 1945-ben Jób Dániel bocsátotta szárnyra, akinek neve védjegy volt ekkora színházi világban. Ruttkai Éva berobbanása még a régi recept szerint történt - ám pályája a fordulat éve után teljesedett ki. Akkor, amikor a kultúrpolitikusok azon mesterkedtek, hogy a színészeket körülvevő aurát államosítsák és demokratizálják. A színésznők immár nem új bundájukkal, gazdag pártfogójukkal vagy drága ölebükkkel kelthettek feltűnést, hanem családanyaként, békekölcsönjegyzőként, közéleti emberként mutathattak példát.

Szigethy Gábor Ruttkai Éváról szóló legújabb könyvében (*Tündérr királynő. Töredékek Ruttkai*

Éváról) tetten érhető ez a megváltozott „átmeneti” kultusz. De a színésznő életének valamennyi szegmense megelevenedik a könyv lapjain. A magánélet örömei és bánatai, a premierek izgalma, a művészi munkát folyton átszövő hatalmas-kodások, az író barátok ragaszkodást kifejező dedikációi vonzó szertelenséggel sorakoznak egymás után. Az alcímben a teljes életrajz hiányát jelölő „töredékek” mégsem jelentenek töredezettséget. Nem mozaikok ezek az életcserepek, hanem különös prizmák, amelyek minden kézbevételeknél újabb fény sugaralral ragyognak. Szigethy Gábor apró, lát-szólag jelentéktelen tárgyakat, megsárgult írásokat és tépett szélű fényképeket faggat: hogyan élt, érzett és remélt a korszakos jelentőségű művész a XX. század második felében Magyarországon? Meg arról: határt lehet-e vonni színész és szerep között? Így a mű egyszerre lenyomata az egykori és a mai színészkultusz természetrajzában.

Két karcsú kötet - két meghatározó színművésznő emléke. A legfiatalabb generációk számára történelem. Ahogy történelem Jókainé Laborfalvi Róza, Jászai Mari, Bajor Gizi. Emléküket met-szetek, fényképek, írások őrizik. Szirtes Ádámot önéletrajza, Ruttkai Évát Szigethy Gábor gondolatai segítik az örökkévalósághoz. De vajon fel-idézhetik-e fényképek, történetek, emlékek - megannyi töredék - a színész alakját, ha már kihullt a kollektív emlékezet rostáján? Aligha. Színészletük lényegét azonban igen. Szirtes Ádám írása olyan öntörvényű izzású, mint üstököszerű pályafutása. Szigethy Gábor a Tündér-királynő kultuszát ápoló, színpadi hatásokat idéző esszéfüzérének főhőse a csillag, a sztár. Két-féle életút legújabb kori színház történetünkben. Párhuzamos életrajzok.

Szirtes Ádám: *Életünk, életem!* Kijarat Kiadó, 1997.; Szigethy Gábor: *Tündérr királynő. Töredékek Ruttkai Éváról.* Helikon, 1997.

